

การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม วัดนครโกษา ลพบุรี

อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

Reconstruction models in architecture of Wat Nakornkosa, Lopburi

Anuspong Kraikriengsri

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Faculty of Architecture Art and Design, Naresuan University

*Corresponding author. E-mail address: anuspongk8@gmail.com

received: September 5,2023 revised: April 19,2024 accepted: May 13,2024

บทคัดย่อ

วัดนครโกษา เป็นโบราณสถานสำคัญ ที่ตั้งอยู่ในกลุ่มศูนย์กลางเมืองลพบุรีในบริเวณพื้นที่อันมีร่องรอยของอารยธรรมทวารวดี และเขมรมาก่อน โดยมีพัฒนาการสืบเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย พระสถูปประธานวัดนครโกษา ถือเป็นงานศิลปสถาปัตยกรรมสมัยทวารวดีแห่งเดียวที่ยังคงหลงเหลืออยู่ที่เมืองลพบุรี ซึ่งปัจจุบันได้พังทลายลง เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยได้ทำการสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานแห่งนี้ โดยงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ กระบวนการอนุรักษ์ แผนผัง สัดส่วน รูปแบบ รูปทรง และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เพื่อนำเสนอรูปแบบสันนิษฐานทางสถาปัตยกรรมของวัดนครโกษา อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ และคุณค่าของงานศิลปะสถาปัตยกรรมสมัยทวารวดีในเมืองลพบุรี ที่เจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย

คำสำคัญ: สันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม วัดนครโกษา ลพบุรี ศิลปะสถาปัตยกรรมทวารวดี ศิลปะสถาปัตยกรรมอยุธยา

ABSTRACT

Wat Nakornkosa is an important ancient site. located in the center of Lopburi in the area where traces of Dhavaravadi and Khmer civilization existed. The development continued until the late Ayuddhaya period. The main stupa of Wat Nakornkosa is the only Dhavaravadi architectural art that still remains in Lopburi, which has now collapsed It is an issue that the researcher has assumed the architectural style of this ancient site. This research is a study of geography history Conservation processes, plans, proportions, forms, shapes and architectural elements. to present the presumed architectural style of Wat Nakornkosa which shows its uniqueness and the value of art and architecture in the Dhavaravadi period in Lopburi that continued to prosper until the late Ayuddhaya period.

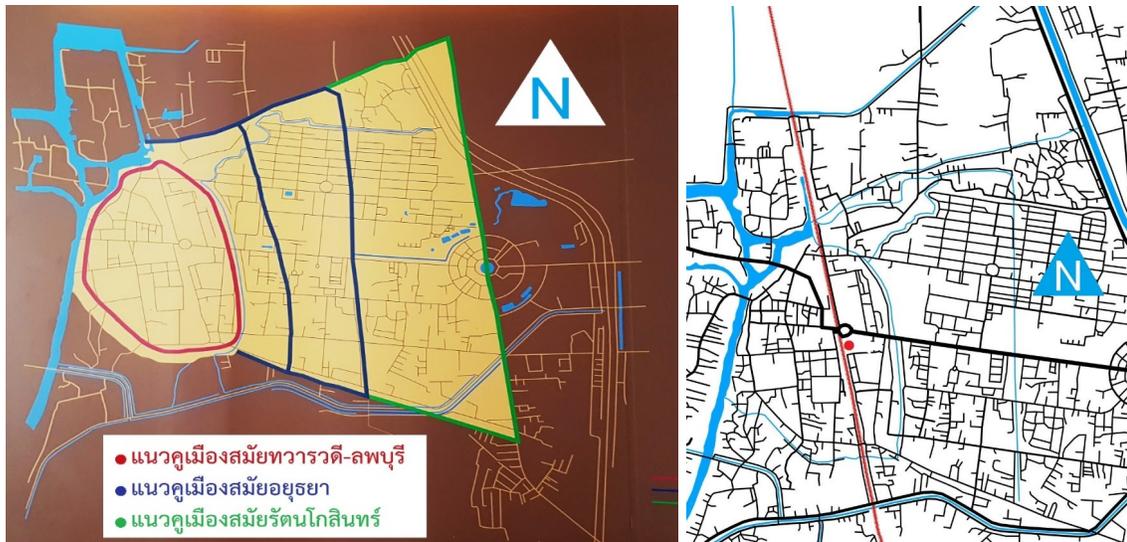
Keyword: reconstruction, Wat Nakornkosa, Lopburi , Dhavaravadi, Ayuddhaya, Architecture Art

บทนำ

วัดนครโกษา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของศาลพระกาฬ พระปรางค์สามยอด และเทวสถานปรางค์แขก และตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี และพระนารายณ์ราชนิเวศน์ มีขอบเขตพื้นที่ 5,000 ตารางเมตร โดยประมาณ มีพิกัดทางภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ 14 องศา 48 ลิปดา 4.223 พิลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 100 องศา 36 ลิปดา 55.863 พิลิปดาตะวันออก (GPSLocation) ในเขตตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี บริเวณเกือบจุดศูนย์กลางของเมืองลพบุรี โบราณ ที่มีพิกัดทางภูมิศาสตร์ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14 องศา 39 ลิปดาเหนือ-15 องศา 30 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 100 องศา 26 ลิปดาตะวันออก-101 องศา 27 ลิปดาตะวันออก โดยที่เมืองลพบุรีตั้งอยู่ในเขตที่ราบของลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก ซึ่งลุ่มน้ำลพบุรีที่แตก

สาขามาจากแม่น้ำเจ้าพระยา ได้ไหลหล่อเลี้ยงใกล้ตัวเมืองด้านตะวันตก ส่วนลุ่มน้ำป่าสักหล่อเลี้ยงเมืองฝั่งตะวันออก แม่น้ำทั้งสองสายต่างไหลไปรวมกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่พระนครศรีอยุธยา และไหลลงสู่อ่าวไทย ที่ในช่วงเวลานั้นพื้นที่ปากอ่าวไทยอยู่ลึกเข้ามาจากชายฝั่งทะเลราว 140 กิโลเมตร ทำให้เมืองลพบุรีมีทำเลที่ตั้งคล้ายกับเมืองร่วมสมัยทวารวดีที่ตั้งอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเล และสามารถติดต่อเชื่อมโยงกันได้ทั้งเส้นทางน้ำ และทางบก (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2518) เป็นไปได้ว่าเมืองลพบุรีเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างเมืองขนาดใหญ่ของกลุ่มเมืองสมัยทวารวดีภาคกลาง ได้แก่ เมืองอุทอง เมืองนครปฐม และเมืองคูบัว ราชบุรี กับเมืองศรีเทพ เพชรบูรณ์ ที่ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ผังเมืองลพบุรี มีลักษณะเป็นคูน้ำคันดินล้อมรอบ 4 ชั้น โดยมีการสร้างซ้อนทับกัน 3 ยุคสมัย ชั้นในสุดมีลักษณะรูปร่างรีสร้างในยุคสมัยทวารวดี ชั้นที่ 2 และชั้นที่ 3 สร้างในยุคสมัยอยุธยา ส่วนชั้นที่ 4 เป็นชั้นนอกสุดสร้างในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ โดยพื้นที่ของตัวเมืองเป็นที่ดอนซึ่งเทลาดมาจากเขาสามยอด มีความสูงราว 11-17 เมตร จากระดับน้ำทะเล พื้นที่ที่มีลักษณะสูงต่ำเป็นลอน เทลาดลงไปทางทิศตะวันตกจรดที่ราบริมฝั่งแม่น้ำลพบุรี ซึ่งใช้เป็นคูเมืองด้านทิศตะวันตก ทางทิศเหนือของเมืองคือบริเวณป้อมท่าโพธิ์ ทางทิศตะวันออกปรากฏร่องรอยคูน้ำด้านหลังโรงเรียนพิบูลวิทยาลัย ต่อเนื่องมาสิ้นสุดบริเวณประตูช่องกุดใกล้กับป้อมชัยชนะสงคราม โดยแนวคูน้ำจะทอดยาวต่อมาจรดกับแม่น้ำลพบุรีที่บริเวณวัดเชิงท่า (งามพรรณ เทพทา, 2559)

ภาพ 1 แผนที่แสดงแนวคูเมือง 4 ชั้น ของเมืองลพบุรีโบราณ และตำแหน่งที่ตั้งวัดนครโกษา
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี ปรับปรุงจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ และ Google earth

วัดนครโกษา มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ศิลปะสถาปัตยกรรมมาตั้งแต่ยุคสมัยทวารวดี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 และ การเป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรเขมรในพื้นที่แถบนี้ โดยเชื่อกันว่าเมืองลพบุรีมีชื่อว่า “ลาวปุระ” มาแต่ดั้งเดิมตามหลักฐานที่การค้นพบเหรียญเงินที่มีจารึกชื่อ “ลาวปุระ” จากเมืองอุทองเชื่อมโยงถึงเมืองลพบุรี ที่มีความเจริญควบคู่ไปกับอาณาจักรทวารวดี ตามบันทึกในจดหมายเหตุจีนว่า โถ-โล-โป-ตี ซึ่งหมายถึงทวารวดี (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2547) ประกอบกับการค้นพบจารึกที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน หลักฐานจากโบราณสถานสมัยทวารวดีที่วัดนครโกษา และโบราณสถาน โบราณวัตถุ บริเวณที่ทำการประชานิยม จังหวัดลพบุรี ปัจจุบันถูกรื้อทำถนนทับเขตโบราณสถาน (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2555) จนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 อารยธรรมเขมรเริ่มแผ่ขยายอิทธิพลมายังเมืองลพบุรี จากหลักฐานที่เทวสถานปราสาท ประกอบกับหลักฐานจากศิลาจารึกอัญชัยวรมัน ที่กล่าวถึงพระราชโองการของพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ในช่วง พ.ศ. 1471-1484 อิทธิพลในศิลปะเขมรยังคงสืบเนื่องต่อมาถึงพุทธศตวรรษที่ 16 ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ดังหลักฐานจากจารึกศาลสูง 2 หลัก ระบุศักราชที่ตรงกับ พ.ศ. 1565 และ พ.ศ. 1568 รวมทั้งการพบจารึกที่ระบุคำว่า “โลว” อันหมายถึง ละโว้ หรือลพบุรีด้วย จนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงขยายพระราชอำนาจมาถึงพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย ดังปรากฏหลักฐานที่เด่นชัดที่ปราสาทสามยอด เมืองลพบุรี (งามพรรณ เทพทา, 2559) ต่อมาอิทธิพลของเขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลง แต่รูปแบบงานศิลปะสถาปัตยกรรมเขมรยังคงได้รับการสืบทอดต่อเนื่องมา ดังจะเห็นได้จากรูปแบบปราสาทเขมรขององค์ปราสาทประธานที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ซึ่งเชื่อกันว่ามีอายุเมื่อแรกสร้างก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 1893 ประมาณ 100 ปี และในสมัยอยุธยา

ตอนต้น เมืองลพบุรีมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง ซึ่งยังคงปรากฏการสร้างเจดีย์บางองค์ ภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี และวัดนครโกษา จนกระทั่งสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยเฉพาะในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ได้ปรากฏหลักฐานการสร้าง และบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานขึ้นหลายแห่ง รวมทั้งที่วัดนครโกษาแห่งนี้ด้วย (สันติ เล็กสุขุม, 2542)

ภาพ 2 ทศนียภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ และศาลพระกาฬ พระปรารักษ์สามยอด ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของวัดนครโกษา
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

วัดนครโกษา ปัจจุบันเป็นโบราณสถานร้าง ไม่ปรากฏขอบเขตวัดที่ชัดเจน เนื่องจากมีอาคารบ้านเรือนประชาชนสร้างประชิดขอบเขตของวัด โดยวัดสร้างขึ้นในแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ศาสนสถานประกอบด้วยพระสถูปขนาดใหญ่เป็นประธานของวัด มีพระวิหารขนาดเล็กตั้งอยู่ด้านหน้าทางทิศตะวันออก ส่วนทางทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของพระวิหารขนาดใหญ่ และพระปรารักษ์รายตั้งอยู่บริเวณมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระวิหารขนาดใหญ่ (กรมศิลปากร, 2530)

ชื่อวัดนครโกษา สันนิษฐานว่าเป็นชื่อเรียกตามชื่อของเจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) ซึ่งเป็นผู้ก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมเพิ่มเติม และบูรณปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยปรากฏหลักฐานของซุ้มโค้งแหลมอันเป็นที่นิยมสร้างขึ้นในช่วงเวลานั้น (จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2548) วัดนครโกษาได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญสำหรับชาติ เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2479 ได้มีการขุดค้นทางโบราณคดีเมื่อปี พ.ศ. 2529-2531 พบโบราณวัตถุ และชิ้นส่วนงานประติมากรรมปูนปั้น และดินเผาเป็นจำนวนมาก สันนิษฐานว่าเป็นชิ้นส่วนที่ใช้ประดับองค์พระสถูปประธาน โดยเฉพาะบริเวณชั้นฐาน ได้แก่ ชิ้นส่วนประติมากรรมพระพุทธรูป รูปบุคคล รูปคนแคระ รูปสัตว์ และชิ้นส่วนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม (พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และฉลวย จารุภานานนท์, 2532) ส่วนพระพิมพ์ที่พบที่วัดนครโกษานี้มีลักษณะเฉพาะ เมื่อประกอบกับร่องรอยของการประดับประติมากรรมส่วนฐานขององค์พระสถูปประธานแล้ว พบว่ามีความคล้ายคลึงกับโบราณสถานเขาค้างใน เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และโบราณสถานวัดโฆลง เมืองคูบัว ราชบุรี เป็นอย่างมาก (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2551)

ภาพ 3 ภาพถ่ายเก่า แสดงทศนียภาพของวัดนครโกษา ด้านทิศตะวันออก และด้านทิศใต้
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ รหัสเอกสาร: (2) ภ 002 หวญ 4/1 ชื่อไฟล์ดิจิทัล: NAT-P022573.jpg และ P022575.jpg

ภาพ 4 ภาพถ่ายเก่า แสดงทัศนียภาพของวัดนครโกษา ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ และด้านทิศตะวันตก
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ รหัสเอกสาร: (2) ภ 002 หวญ 4/1 ชื่อไฟล์ดิจิทัล: NAT-P022567.jpg และ P022565.jpg

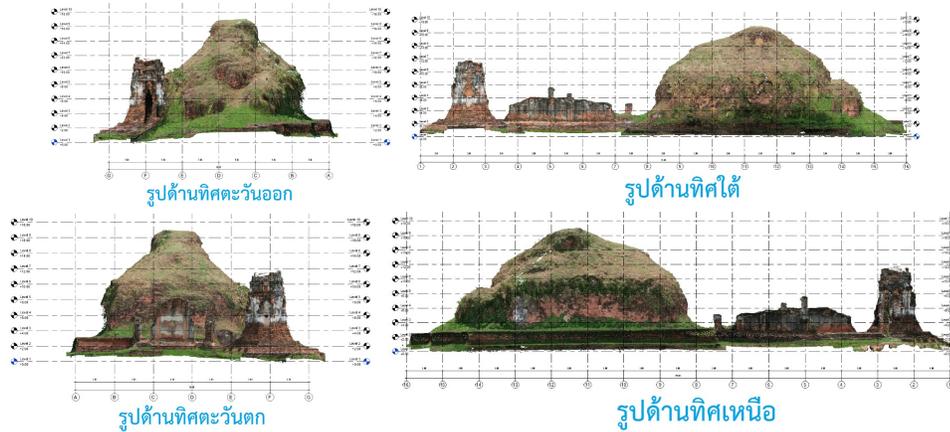
การบันทึกสภาพ กระบวนการทางโบราณคดี วัดนครโกษา

กรมศิลปากร โดยหน่วยศิลปากรที่ 1 ลพบุรี ได้ทำการสำรวจ ขุดแต่ง และบูรณะโบราณสถานวัดนครโกษา ระหว่างปีพ.ศ. 2529-2531 จนแล้วเสร็จตามกระบวนการบูรณปฏิสังขรณ์ โดยพื้นที่ของโบราณสถานก่อนหน้านี้ ถูกตะกอนดินทับถม อีกทั้งยังถูกรุกทำลายทั้งจากสภาพธรรมชาติแวดล้อม และฝีมือมนุษย์ จนโบราณสถานแห่งนี้ตกอยู่ในสภาพพังทลาย ทำให้การบันทึกสภาพ และการสันนิษฐานรูปแบบสัณฐานทางสถาปัตยกรรมในงานวิจัยสามารถดำเนินการได้ในข้อจำกัด โดยผู้วิจัยได้จัดลำดับของงานสถาปัตยกรรมของวัดตามตำแหน่งที่มีความสำคัญ เพื่อให้การบันทึกสภาพ และสันนิษฐานรูปทรงอย่างเป็นระบบ อันมีพระสถูปประธานเป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุด มีพระวิหารขนาดเล็กตั้งอยู่ด้านหน้าทางทิศตะวันออก มีพระวิหารขนาดใหญ่ตั้งอยู่ด้านหลังทางทิศตะวันตก และพระปรางค์รายตั้งอยู่บริเวณมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระวิหารขนาดใหญ่ ในขณะที่หลักฐานทางภาพถ่าย และจากเอกสารบันทึกว่า ปรางค์พระสถูปเจดีย์ทรงปราสาทยอด สัณฐานแปดเหลี่ยม และพระสถูปราย อีกองค์หนึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัด แต่พระสถูปทั้งสององค์ได้ถูกรื้อทำลายจนไม่เหลือสภาพในปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้จัดลำดับงานสถาปัตยกรรมของวัดไว้ดังนี้

1. พระสถูปประธาน
2. พระวิหารทิศตะวันออก (พระวิหารเล็ก)
3. พระวิหารทิศตะวันตก (พระวิหารใหญ่)
4. พระปรางค์ราย
5. พระสถูปรายทรงปราสาทยอด สัณฐานแปดเหลี่ยม

ภาพ 5 แผนผัง วัดนครโกษา ตามสภาพปัจจุบัน
ที่มา: อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี และนมะ กลางสูงเนิน

ภาพ 6 รูปด้านทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือ วัดนครโกษา
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และนมะ กลางสูงเนิน

1. พระสถูปประธาน ประดิษฐานเป็นศูนย์กลางของวัด ตั้งอยู่ด้านหลังพระวิหารทิศตะวันออก ห่างออกไปทางทิศตะวันตก 7.6 เมตร วางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ส่วนยอด และเรือนธาตุขององค์พระสถูปอยู่ในสภาพพังทลาย หลงเหลือเฉพาะชั้นฐานขนาดใหญ่ซ้อนกันขึ้นไป 2 ชั้น วางตัวในแผนผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนฐานชั้นล่างสุด มีขนาดกว้าง 26.4 เมตร ยาว 42.65 เมตร สูงจากระดับผิวดินประมาณ 2.45 ถึง 2.85 เมตร ส่วนฐานชั้นบน มีขนาดกว้าง 18.85 เมตร ยาว 32 เมตร สูงประมาณ 7.6 เมตร เรือนธาตุชั้นบนสุดที่พังทลายลงมา มีขนาดกว้าง 8.5 เมตร ยาว 20.2 เมตร สูงประมาณ 7.3 เมตร จนถึงส่วนยอดที่พังทลายลงมา ตามสภาพในปัจจุบัน พระสถูปประธานจะมีความสูงจนถึงยอดประมาณ 16.7 เมตร โดยพบร่องรอยการก่อสร้างทับซ้อนกัน 2 สมัย จากหลักฐานการก่อแนวอิฐ สอดคล้องกับขนาดอิฐที่มี 2 ขนาด คือ ขนาดกว้าง 18 เซนติเมตร ยาว 36 เซนติเมตร สูง 10 เซนติเมตร และขนาดกว้าง 15 เซนติเมตร ยาว 30 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร ประกอบกับข้อมูลจากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีระหว่างปี พ.ศ. 2529-2531 พบว่าฐานของพระสถูปอยู่ลึกลงไปจากระดับผิวดินประมาณ 3.5-4 เมตร มีการขุดพบชิ้นส่วนโบราณวัตถุจำนวนมาก ได้แก่ ชิ้นส่วนเจดีย์จำลองดินเผา ประติมากรรมปูนปั้นรูปคนแคะรูปบุคคล และสัตว์ อีกทั้งยังพบพระพิมพ์ดินเผาบริเวณแนวฐานล่างสุดของมุขเรือนธาตุที่พังทลายลงมา (กรมศิลปากร, 2530) ด้านทิศตะวันออกของพระสถูป ปรากฏร่องรอยของบันไดทางขึ้นไปบนชั้นฐานทั้ง 2 ชั้น

ภาพ 7 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ทอดพระเนตรการดำเนินงานขุดแต่งทางโบราณคดี
โบราณสถานวัดนครโกษา ลพบุรี ในปี พ.ศ. 2529

ที่มา: ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, จัดพิมพ์เนื่องในนิทรรศการพิเศษการอนุรักษ์มรดกไทย 10 เมษายน 2532 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532), ไม่ปรากฏเลขหน้า

ภาพ 8 ส่วนจัดแสดงชิ้นส่วนประติมากรรมปูนปั้นที่พบจากการขุดแต่งพระสถูปประธาน วัดนครโกษา
ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์

ภาพ 9 พระสถูปประธาน วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันออก และด้านทิศใต้
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 10 พระสถูปประธาน วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันตก และด้านทิศเหนือ
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

2. พระวิหารทิศตะวันออก (พระวิหารเล็ก) ตั้งอยู่ด้านหน้าทางทิศตะวันออกของพระสถูปประธาน วางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง 9.7 เมตร ยาว 16.6 เมตร พบบันไดทางขึ้น 2 ชุด ทางทิศตะวันออก แต่ละชุดมีหนึ่งขั้นบันได ขนาดกว้าง 92 เซนติเมตร ยาว 1.25 เมตร ขั้นบันไดสูง 20 เซนติเมตร ผนังของพระวิหารมีความหนาประมาณ 76-78 เซนติเมตร ซึ่งพังทลายลงเกือบทั้งหมด คงเหลือเฉพาะส่วนเชิงล่าง สูงจากระดับพื้นภายในพระวิหารประมาณ 20 ถึง 30 เซนติเมตร ส่วนผนังภายนอกเป็นฐานบัวคว่ำ สูงจากระดับพื้นดินประมาณ 30 เซนติเมตร ภายในพระวิหารด้านทิศตะวันตก เป็นที่ตั้งของฐานชุกชี ลอยตัวออกจากผนัง มีขนาดกว้าง 5.87 เมตร ยาว 5.56 เมตร สูง 48 เซนติเมตร สันนิษฐานว่าเคยประดิษฐานพระพุทธรูป ปัจจุบันปรากฏชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินทราย เป็นพระพุทธรูปนั่ง 9 องค์ และพระพุทธรูปยืนประกอบฐาน 2 องค์

ภาพ 11 พระวิหารทิศตะวันออก วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันออก และด้านทิศใต้
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 12 พระวิหารทิศตะวันออก วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันตก และด้านทิศเหนือ
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 13 ฐานชุกชี ภายในพระวิหารทิศตะวันออก วัดนครโกษา
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

3. พระวิหารทิศตะวันตก (พระวิหารใหญ่) ตั้งอยู่ประชิดกับพระสถูปประธานไปทางทิศตะวันตก วางตัวในแผนผังสี่เหลี่ยม ในแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก พระวิหารทิศตะวันตก มีขนาดกว้าง 10.95 เมตร ยาว 24.5 เมตร สันนิษฐานว่าแต่เดิมอาคารนี้ถูกใช้เป็นที่ตั้งพระวิหาร และพระอุโบสถของวัด มีบันไดทางขึ้นตามแนวช่องประตูที่ผนังด้านสกัดทางทิศตะวันตก ผนังของพระวิหารทิศตะวันตก มีความหนาประมาณ 80 เซนติเมตร ซึ่งพังทลายลงบางส่วน ส่วนผนังด้านทิศตะวันออกพังทลายลงทั้งหมด มีการเจาะช่องหน้าต่างแบบช่องลูกกรงที่ผนังด้านทิศเหนือ และทิศใต้ ส่วนผนังด้านทิศตะวันตกมีการเจาะเป็นช่องหน้าต่างแบบโค้งแหลมที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย ขนาดกว้าง 70 เซนติเมตร สูง 1.3 เมตร ไว้ที่กึ่งกลางผนัง ระดับพื้นภายในพระวิหารสูงจากระดับพื้นดินประมาณ 90 เซนติเมตร ส่วนผนังภายนอกเป็นฐานปัทม์ สูง 90 เซนติเมตร มีเขียงรองรับ 2 ชั้น สูงชั้นละประมาณ 45 เซนติเมตร รวมความสูงของชุดฐานปัทม์ประมาณ 1.8 เมตร จากระดับผิวดิน ภายในพระวิหารด้านทิศตะวันออก เป็นที่ตั้งของ

ฐานชุกชี ก่อด้วยอิฐ ประชิดกับผนังที่พังทลายลง ส่วนกระเปาะของชุกชี มีความกว้าง 4.87 เมตร โดยมีความกว้างประชิดผนังทั้งสองด้านรวม 8.34 เมตร ส่วนกระเปาะของชุกชี ยาว 3.73 เมตร โดยที่ชุกชีด้านในยาวเข้าไปอีก 3.45 เมตร ฐานชุกชีเป็นแบบฐานปัทม์ สูง 75 เซนติเมตร ปรากฏแนวฐานพระพุทธรูป ก่อด้วยอิฐ เป็นประธานบริเวณกึ่งกลางของชุกชี สันนิษฐานว่าเคยประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งขนาดใหญ่ ปัจจุบันปรากฏชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินทราย กระจิดกระจายบนชุกชีประมาณ 10 ชิ้นส่วน ภายในพระวิหารทิศตะวันตก แบ่งเป็น 9 ห้อง โดยมีการตั้งเสาร่วมในสัณฐานแปดเหลี่ยม แบ่งพื้นที่โถงกลางให้มีความกว้างประมาณ 3.65 เมตร จากความกว้างภายในพระวิหาร รวม 8.34 เมตร

ภาพ 14 พระวิหารทิศตะวันตก วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันออก และด้านทิศใต้
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 15 พระวิหารทิศตะวันตก วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันตก และด้านทิศเหนือ
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 16 ฐานชุกชี ภายในพระวิหารทิศตะวันตก วัดนครโกษา
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

4. พระปรางค์ราย ตั้งอยู่ประชิดกับมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระวิหารทิศตะวันตก หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก องค์พระปรางค์ราย มีรูปทรงฝักข้าวโพด หรือที่เรียกว่าทรงปรางค์ ซึ่งมีรูปทรงคล้ายคลึงกับพระปรางค์ราย หมายเลข 6 ค. ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี อันเป็นรูปแบบศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น (สันติ เล็กสุขุม, 2566) ปัจจุบันองค์พระปรางค์ราย อยู่ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ เหลือเพียง 2 ชั้น จาก 3 ชั้น โดยที่ส่วนซุ้มจะระนาบของชั้นปลายยอดสุดพังทลายลง พบร่องรอยปูนปั้น และฉาบปูนอยู่บางส่วน มีการประดิษฐานพระพุทธรูปยืนที่ซุ้มจะระนาบทิศ ปรากฏองค์พระพุทธรูปเพียงด้านทิศเหนือ และด้านทิศใต้ องค์พระปรางค์รายมีช่องทางเข้าด้านทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าภายในคูหาเรือนธาตุเคยมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ และมีร่องรอยของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งปัจจุบันลบเลือนไปทั้งหมด ส่วนฐานเป็นชุดเชิงหยักมุม ซ้อน 2 ชั้น โดยเชิงด้านทิศตะวันออกยื่นออกมามากกว่าด้านอื่น ๆ สันนิษฐานว่ามีบันไดทางขึ้นที่เชิงด้านนี้ แต่พังทลายไปทั้งหมด ส่วนชุดเชิงมีความสูง 1 ถึง 1.45 เมตร เนื่องจากระดับพื้นดินมีความลาดเอียงจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก ขนาดความยาวของเชิงจากด้านทิศตะวันออก ถึงทิศตะวันตก 15.85 เมตร ขนาดความกว้างจากด้านทิศเหนือ ถึงทิศใต้ 15.85 เมตร ชั้นเรือนธาตุขององค์พระปรางค์ราย มีความสูงรวม 7.25 เมตร มีความกว้างด้านละประมาณ 5.5 เมตร ส่วนยอดที่ยังคงสภาพอยู่ 2 ชั้น มีความสูงรวม 2.75 เมตร

ภาพ 17 ภาพถ่ายเก่าของพระปรางค์ราย วัดนครโกษา เปรียบเทียบกับพระปรางค์ราย หมายเลข 6 ค.

ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ รหัสเอกสาร: (2) ภ 002 ทวญ 4/1 ชื่อไฟล์ดิจิทัล: NAT-P029185.jpg

และอนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 18 พระปรางค์ราย วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันออก และด้านทิศใต้

ที่มา: อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี

5. พระสถูปรายทรงปราสาทยอด สันฐานแปดเหลี่ยม เคยตั้งอยู่ด้านทิศใต้ขององค์พระปรางค์ราย ตามที่ปรากฏหลักฐานจากภาพถ่ายเก่าเมื่อปี พ.ศ. 2443 ปัจจุบันพระสถูปรายองค์นี้พังทลายสูญหายไปทั้งหมด องค์พระสถูปรายมีสันฐานแปดเหลี่ยม ตั้งแต่ชั้นฐานปัทม์ขึ้นไปจนถึงเรือนธาตุ โดยส่วนเรือนธาตุมีการประดับซุ้มจรนำ 2 ชั้น เรือนธาตุชั้นล่างประดิษฐานพระพุทธรูปยืน ส่วนชั้นบนประดิษฐานพระพุทธรูปนั่ง ชั้นละ 8 ซุ้ม ส่วนยอดเป็นองค์ระฆัง จากการเทียบขนาดจากภาพถ่ายเก่าเมื่อปี พ.ศ. 2443 คาดคะเนว่าพระสถูปรายองค์นี้มีความสูงประมาณ 7.2 เมตร สันนิษฐานว่าพระสถูปรายองค์นี้ สร้างขึ้นมาในช่วงสมัยทวารวดี ที่นิยมสร้างพระสถูปทรงปราสาทยอด สันฐานแปดเหลี่ยมแบบนี้ ดังมีหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในหลายแหล่ง ได้แก่ พระสถูปที่วัดไก่อี้อย่าง จังหวัดสุพรรณบุรี พระสถูปที่วัดถ้ำเขาหลวง จังหวัดเพชรบุรี และรัตนเจดีย์ ที่วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน ในขณะที่พระสถูปรูปแบบนี้ได้ส่งอิทธิพลถึงพระสถูปสันฐานแปดเหลี่ยมในช่วงศิลปะอยุธยาตอนต้น แต่มีการพัฒนาปรับปรุงรูปทรงที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่ พระสถูปรายสันฐานแปดเหลี่ยมที่วัดพระราม และพระสถูปรายสันฐานแปดเหลี่ยมชั้นซ้อนที่วัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น (สันติ เล็กสุขุม, 2566)

ภาพ 19 ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2443 ของพระสถูปรายทรงปราสาทยอด สันฐานแปดเหลี่ยม วัดนครโกษา เปรียบเทียบกับพระสถูปรายรูปทรงคล้ายคลึงกัน ที่รัตนเจดีย์ วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน
ที่มา: National Gallery of Australia ประเทศออสเตรเลีย และอนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 20 พระสถูปรายทรงปราสาทยอด สันฐานแปดเหลี่ยม ที่วัดพระราม และวัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม วัดนครโกษา

การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พระสถูปประธาน จากหลักฐานการขุดแต่งทางโบราณคดีระหว่างปี พ.ศ. 2529-2531 ได้พบร่องรอยการก่อสร้างพระสถูปทับซ้อนกัน 2 สมัย และปรากฏร่องรอยของบันไดทางขึ้นไปบนชั้นฐานทั้ง 2 ชั้น โดยพบว่าฐานของพระสถูปอยู่ลึกลงไปจากระดับผิวดินประมาณ 3.5-4 เมตร ประกอบกับการขุดพบชิ้นส่วนโบราณวัตถุจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพระสถูปประธานออกเป็น 2 รูปแบบ ใน 2 ยุคสมัย คือ สมัยทวารวดี และสมัยอยุธยาตอนปลาย

- การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พระสถูปประธาน ในสมัยทวารวดี ผู้วิจัยสันนิษฐานตามข้อค้นพบว่าพระสถูปองค์นี้สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 จากหลักฐานระดับชั้นดินของพระสถูปประธานในสมัยนี้ อยู่ต่ำกว่าระดับผิวดินปัจจุบัน 1.5 เมตร และมีชั้นฐานรากที่ใช้รับน้ำหนักองค์พระสถูปขนาดใหญ่อยู่ลึกลงไปอีก 2-2.5 เมตร ตามข้อมูลจากการขุดแต่งที่พบว่าชั้นฐานของพระสถูปอยู่ลึกลงไปจากระดับผิวดินปัจจุบันประมาณ 3.5-4 เมตร ประกอบกับการเทียบเคียงแผนผังของพระสถูปที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งมีความใกล้เคียงกับพระสถูปองค์อื่น ๆ ในสมัยทวารวดี ได้แก่ พระสถูปเขาค้างใน ที่เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และพระสถูปที่วัดโหลงสุวรรณคีรี โบราณสถานหมายเลข 18 เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2551)

ภาพ 21 ภาพทัศนียภาพพระสถูปเขาค้างใน เมืองศรีเทพ เพชรบูรณ์ และพระสถูปที่วัดโหลงสุวรรณคีรี เมืองคูบัว ราชบุรี
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ส่วนฐานชั้นล่างของพระสถูปประธาน เป็นลักษณะแบบฐานพระสถูปในสมัยทวารวดี โดยประกอบด้วยเขียงรองรับชั้นฐานหน้ากระดานที่มีการเจาะเป็นช่องตื้น ๆ เพื่อประดับประติมากรรมปูนปั้นนูนสูงรูปคนแคระแบก สอดคล้องกับการค้นพบประติมากรรมปูนปั้นรูปคนแคระจากการขุดแต่งโดยกรมศิลปากร ระหว่างปี พ.ศ. 2529-2531 (กรมศิลปากร, 2530) ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับรูปคนแคระประดับชั้นฐานของพระสถูปเขาค้างใน ที่เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

ภาพ 22 รูปคนแคระประดับชั้นฐานของพระสถูปเขาค้างใน ที่เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ส่วนฐานขนาดใหญ่ทั้งสองชั้นของพระสถูปประธาน มีลักษณะแผนผังเป็นแบบฐานในศิลปะทวารวดี ที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบศิลปะอินเดียแบบคุปตะตอนปลาย ถึงแบบปาละตอนต้น ที่มีฐานแบบ “ชคตี” ซึ่งมีลักษณะเป็นฐานขนาดใหญ่รองรับศิขร หรือพระสถูป โดยมักจะมิมณฑปเป็นอาคารอยู่ด้านหน้า ทำให้แผนผังของพระสถูปเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนผนังที่สูงใหญ่ของฐานพระสถูป มักจะมีการยกเก็จ ออกมาด้านละ 3 เก็จ โดยเก็จประธานที่อยู่กึ่งกลางของผนังแต่ละด้าน เรียกว่า “เก็จภัทระ” ส่วนเก็จมุม เรียกว่า “เก็จกรรมะ” อันมีช่องเว้าเข้าไปเป็นส่วนเชื่อมเก็จ เรียกว่า “สลีลานตระ” ซึ่งพื้นที่ของเก็จภัทระ เก็จกรรมะ และสลีลานตระ จะทำเป็นช่องซุ้มจรณะเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป ดังตัวอย่างเช่น พระสถูปที่วัดโขลงสุวรรณคีรี โบราณสถานหมายเลข 18 เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี (เชษฐ ติงส์ชลี, 2558)

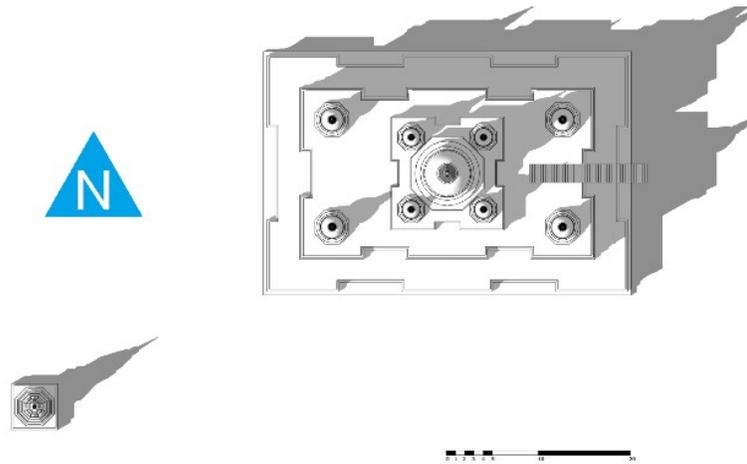
ภาพ 23 ภาพฐานชคตี ของพระสถูปที่วัดโขลงสุวรรณคีรี เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี
ที่มา: อนิสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ส่วนเรือนธาตุ และส่วนยอดของพระสถูปประธาน มีลักษณะแบบศิลปะทวารวดี ซึ่งส่วนยอดของพระสถูปในสมัยนี้ จะพังทลายลงทั้งหมดจนไม่พบองค์พระสถูปที่ปรากฏส่วนยอดที่ยังคงสภาพอยู่เลย แต่สามารถสันนิษฐานส่วนยอดของพระสถูปในยุคสมัยนี้ได้จากชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่พบจากการขุดแต่งโดยกรมศิลปากร ระหว่างปี พ.ศ. 2529-2531 ได้แก่ ชิ้นส่วนของยอดสถูปิกะดินเผา (กรมศิลปากร, 2530) ประกอบกับหลักฐานทางศิลปะทวารวดีจากแหล่งอื่น ๆ ได้แก่ ส่วนยอดของพระสถูปศิลปะทวารวดี พบที่วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และพระพุทธรูปหินทราย ศิลปะทวารวดี ที่ปรากฏรูปพระสถูปขนาดอยู่ด้านข้าง เป็นต้น

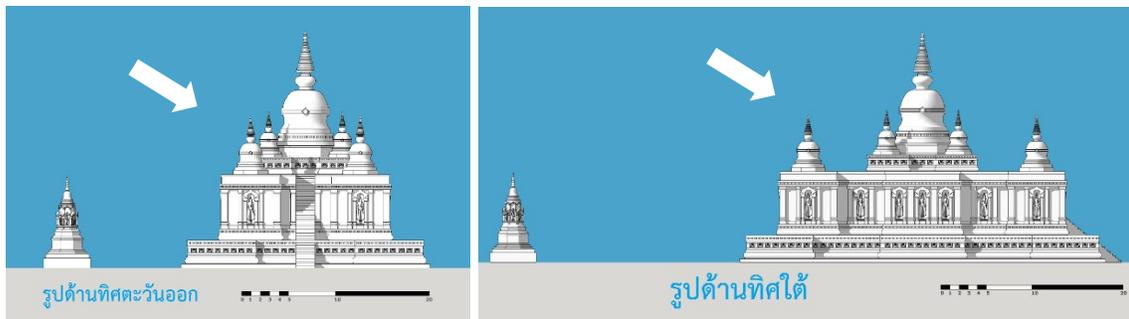

ภาพ 24 ภาพส่วนยอดของพระสถูปศิลปะทวารวดี พบที่วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และพระพุทธรูปหินทราย ศิลปะทวารวดี ที่ปรากฏรูปพระสถูปขนาดอยู่ด้านข้าง
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ผู้วิจัยค้นพบว่าพระสถูปประธาน วัดนครโกษา ยุคแรก ในรูปแบบศิลปะทวารวดีประกอบด้วย เชียงชั้นล่างสุดมีขนาดกว้าง 26.55 เมตร ยาว 40.1 เมตร สูง 45 เซนติเมตร รองรับฐานชุกชี 2 ชั้น ฐานชุกชีชั้นล่าง มีขนาดกว้าง 25.65 เมตร ยาว 39.2 เมตร สูง 2.6 เมตร มีการแบ่งหน้ากระดานเป็นช่องกรอบสี่เหลี่ยม เพื่อประดับประติมากรรมปูนปั้นรูปคนแคระแบก รองรับฐานชุกชีชั้นบน ที่มีขนาดกว้าง 18.6 เมตร ยาว 32 เมตร สูง 7 เมตร ซึ่งพื้นที่ของเก็จภัทระ เก็จกรณะ และสลีลานตระ จะทำเป็นช่องซุ้มจรนำเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปยืน โดยที่ชุกชีฐานชุกชีทั้งสองชั้นจะมีบันไดทางขึ้นเป็นกระเปาะทางทิศตะวันออก ส่วนยอดของพระสถูปประธานเป็นฐานปัทม์สี่เหลี่ยมแปดเหลี่ยม ขนาดกว้าง 8 เมตร สูง 1.35 เมตร รองรับองค์พระสถูปทรงระฆัง เหนือองค์ระฆังขึ้นไปเป็นปทุมฉัตร หรือหม้อน้ำ ถัดขึ้นไปเป็นแกนรับปล้องโฉน และกลศ มีความสูงจากฐานองค์ระฆังถึงยอดพระสถูปประมาณ 12.25 เมตร ส่วนเหนือจากผนังยกเก็จขึ้นไป มีการประดับสถูปิเกขนาดเล็ก แบบฐานปัทม์แปดเหลี่ยม รองรับองค์ระฆัง โดยพระสถูปประธานมีความสูงรวมประมาณ 25.35 เมตร ขณะที่ระดับพื้นดินในสมัยทวารวดี อยู่ต่ำกว่าปัจจุบันลงไปประมาณ 1 ถึง 1.5 เมตร

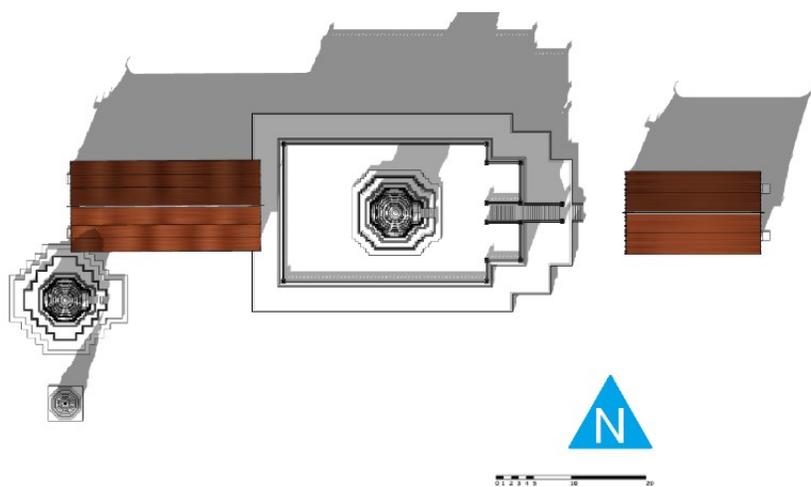
ภาพ 25 ภาพสันนิษฐาน แผนผัง วัดนครโกษา ในสมัยทวารวดี
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

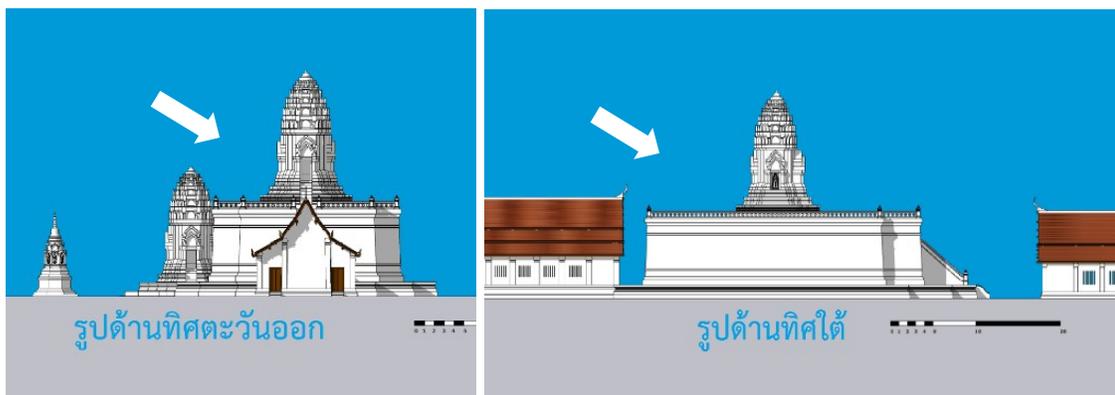
ภาพ 26 ภาพสันนิษฐาน รูปด้านทิศตะวันออก และรูปด้านทิศใต้ พระสถูปประธาน วัดนครโกษาในสมัยทวารวดี
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

- การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พระสถูปประธาน ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ผู้วิจัยสันนิษฐานตามข้อค้นพบว่า พระสถูปประธานของวัดนครโกษาองค์นี้ ได้ประดิษฐานขึ้นมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ผ่านช่วงเวลาที่ยานาจักรเขมรโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองที่เมืองพระนคร และมีเมืองลพบุรีเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคแถบนี้ จนถึงช่วงเวลาที่กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดในสมัยอยุธยาตอนปลาย ในช่วงการปกครองของราชวงศ์ปราสาททอง ขณะที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้สร้างและบูรณะเมืองลพบุรี ให้เสมือนเป็นราชธานีอีกแห่งหนึ่ง สันนิษฐานว่าวัดนครโกษาก็ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่

ในช่วงเวลานี้ จนเป็นที่มาของการตั้งชื่อวัดตามชื่อของเจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ในการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมเพิ่มเติม และบูรณปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (งามพรรณ เทพทา, 2559) เข้าใจว่าส่วนยอดเดิมของพระสถูปประธานน่าจะพังทลายลง จึงได้บูรณปฏิสังขรณ์โดยการปรับปรุงรูปทรงขึ้นใหม่เป็นทรงปราสาทหรือทรงปราสาทยอดฝักข้าวโพด และมีการก่ออิฐปิดทับชั้นฐานทั้งสองชั้น รวมทั้งการสร้างเสริมชั้นฐานให้มีความแข็งแรงมากขึ้นตามหลักฐานที่ปรากฏจากภาพถ่ายเก่า ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าพระสถูปประธานวัดนครโกษา ในยุคสมัยอยุธยาตอนปลายประกอบด้วย เชียงชั้นล่างสุดรองรับฐานปัทม์ เชียงชั้นล่าง มีขนาดกว้าง 26.45 เมตร ยาว 42.45 เมตร สูง 1.55 เมตร รองรับฐานปัทม์ ที่มีขนาดกว้าง 19.7 เมตร ยาว 32 เมตร สูง 7.65 เมตร โดยที่เชียงและฐานปัทม์ทั้งสองชั้น จะมีบันไดทางขึ้นเป็นกระเปาะพร้อมผนังกันดินทางทิศตะวันออก ส่วนยอดของพระสถูปประธานเป็นอาคารทรงปราสาทยอดฝักข้าวโพด หรือทรงปราสาท ขนาดฐานกว้าง 11.1 เมตร มีความสูงจากฐาน ถึงยอดพระปราสาท ประมาณ 14.2 เมตร สันนิษฐานว่ามีรูปทรงคล้ายคลึงกับพระปราสาทรายทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระสถูปประธาน โดยพระสถูปประธานในสมัยอยุธยา มีความสูงรวมประมาณ 23 เมตร

ภาพ 27 ภาพสันนิษฐาน แผนผัง วัดนครโกษา ในสมัยอยุธยาตอนปลาย
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

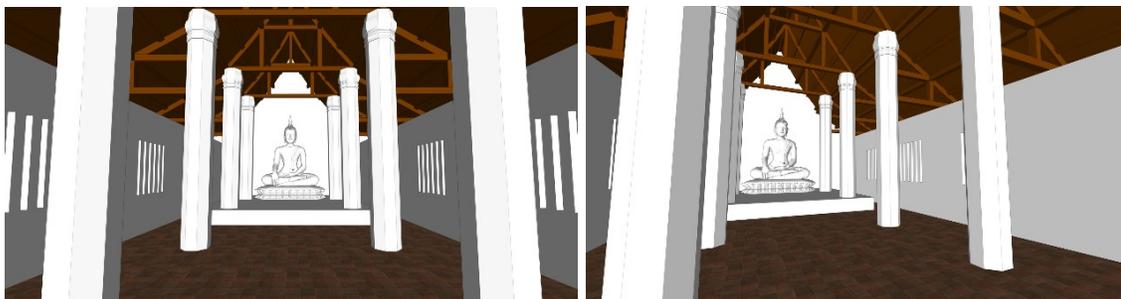

ภาพ 28 ภาพสันนิษฐาน รูปด้านทิศตะวันออก และรูปด้านทิศใต้ พระสถูปประธาน วัดนครโกษา ในสมัยอยุธยาตอนปลาย
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พระวิหารทิศตะวันออก (พระวิหารเล็ก) สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นหลังจากช่วงเวลาที่ยานาจักรเขมรโบราณหมดอำนาจลงจากภูมิภาคแถบนี้ จนถึงช่วงสมัยอยุธยา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพระวิหารทิศตะวันออกนี้ สร้างขึ้นในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น ถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง สอดคล้องกับการวางผังของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี (สันติ เล็กสุขุม, 2566) โดยสร้างเป็นพระวิหารหลวงขนาดเล็กในตำแหน่งสำคัญของวัด ด้านหน้าพระสถูปประธานทางทิศตะวันออก และวางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนฐานมีขนาดกว้าง 9.7 เมตร ยาว 16.6 เมตร มีความสูงจากระดับพื้นดิน ถึงสันหลังคาประมาณ 10 เมตร มีบันไดทางขึ้น 2 ชุด ทางทิศตะวันออก แต่ละชุดมีหนึ่งขั้นบันได ขนาดกว้าง 92 เซนติเมตร ยาว 1.25 เมตร ขั้นบันไดสูง 20 เซนติเมตร ผังของพระวิหารมีความหนาประมาณ 80 เซนติเมตร ส่วนผนังภายนอกเป็นฐานบัวคว่ำ สูงจากระดับพื้นดินประมาณ 30 เซนติเมตร มีการเจาะช่องหน้าต่างเป็นแบบช่องลูกกรง เฉพาะผนังด้านยาว ส่วนหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ทรงจั่วแหลม ลดหลังคาสองตับ และใช้ผนังเป็นตัวรับน้ำหนัก ส่วนหน้าจั่วประกอบด้วย ช่องฟ้า ไบระกา หางหงส์ และหน้าบรรพท ตามแบบศิลปะอยุธยา ภายในพระวิหาร เป็นโถงโล่ง ปรากฏฐานชุกชีประดิษฐานลอยตัวอยู่ท้ายพระวิหารด้านทิศตะวันตก มีขนาดกว้าง 5.87 เมตร ยาว 5.56 เมตร สูง 48 เซนติเมตร สันนิษฐานว่าเคยประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งขนาดใหญ่เป็นประธาน โดยประดิษฐานพระพุทธรูปยืน และพระพุทธรูปนั่งขนาดเล็ก ทั้งสองฝั่งของพระสถูปประธาน

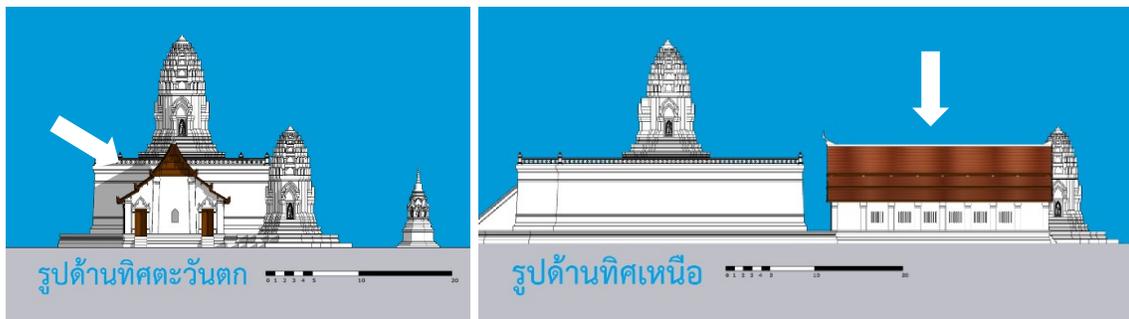
ภาพ 29 ภาพสันนิษฐาน พระวิหารทิศตะวันออก วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันออก และด้านทิศใต้
ที่มา: อนิสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

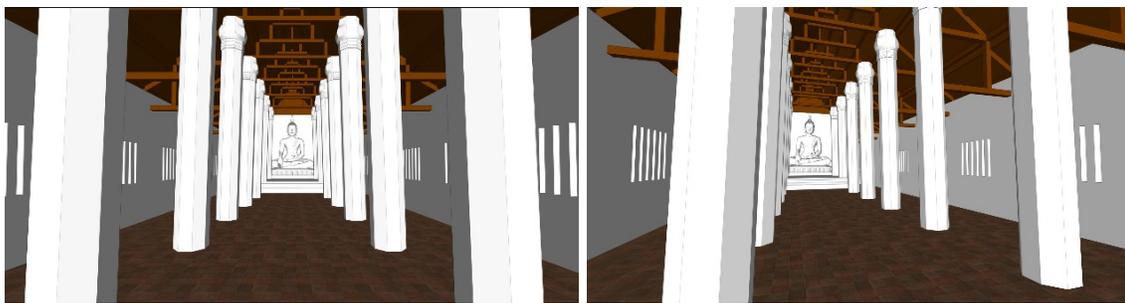
ภาพ 30 ภาพสันนิษฐาน ฐานชุกชี ภายในพระวิหารทิศตะวันออก วัดนครโกษา
ที่มา: อนิสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พระวิหารทิศตะวันตก (พระวิหารใหญ่) สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ตามลักษณะรูปทรงของอาคาร โดยเฉพาะการสร้างช่องหน้าต่างแบบซุ้มโค้งแหลม ตามแบบที่นิยมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (จุฬิศพงค์ จุฬารัตน์, 2548) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพระวิหารทิศตะวันตกนี้ สร้างขึ้นภายหลังพระวิหารทิศตะวันออกที่มีขนาดเล็กกว่ามาก เข้าใจว่า เจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) เป็นผู้ก่อสร้าง และบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานอื่น ๆ ของวัดแห่งนี้ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (งามพรรณ เทพทา, 2559) พระวิหารทิศตะวันตก มีขนาดสูงใหญ่ หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันตก วางตัวในแนวผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าในแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ด้านท้ายพระวิหาร ตั้งประดิษฐาน

พระสถูปประธาน ส่วนฐานมีขนาดกว้าง 10.95 เมตร ยาว 24.5 เมตร มีความสูงจากระดับพื้นดิน ถึงสันหลังคาประมาณ 11.3 เมตร มีบันไดทางขึ้นที่ผนังด้านสกัดทางทิศตะวันตก 2 ชุด ส่วนผนังของพระวิหารทิศตะวันตก มีความหนาประมาณ 80 เซนติเมตร มีการเจาะช่องหน้าต่างแบบช่องลูกกรงที่ผนังด้านทิศเหนือ และทิศใต้ ส่วนผนังด้านทิศตะวันตกมีการเจาะเป็นช่องหน้าต่างแบบโค้งแหลมที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย ขนาดกว้าง 70 เซนติเมตร สูง 1.3 เมตร ไม้ที่กึ่งกลางผนัง ระดับพื้นภายในพระวิหารสูงจากระดับพื้นดินประมาณ 90 เซนติเมตร ส่วนผนังภายนอกเป็นฐานปัทม์ สูง 90 เซนติเมตร มีเชิงรองรับ 2 ชั้น สูงชั้นละประมาณ 45 เซนติเมตร รวมความสูงของชุกชานปัทม์ประมาณ 1.8 เมตร จากระดับพื้นดิน ภายในพระวิหารด้านทิศตะวันออก เป็นที่ตั้งของฐานชุกชีประชิดกับผนัง ส่วนกระเปาะของชุกชี มีความกว้าง 4.87 เมตร โดยมีความกว้างประชิดผนังทั้งสองด้านรวม 8.34 เมตร ส่วนกระเปาะของชุกชี ยาว 3.73 เมตร โดยที่ชุกชีด้านในยาวเข้าไปอีก 3.45 เมตร ฐานชุกชีเป็นแบบฐานปัทม์ สูง 75 เซนติเมตร ประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งขนาดใหญ่เป็นประธานบริเวณกึ่งกลางของชุกชี และประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งขนาดเล็กที่ปีกของฐานชุกชีทั้งสองฝั่ง ภายในพระวิหารทิศตะวันตก แบ่งเป็น 8 ห้อง โดยมีการตั้งเสาร่วมในสันฐานแปดเหลี่ยม แบ่งพื้นที่โถงกลางให้มีความกว้างประมาณ 3.65 เมตร จากความกว้างภายในพระวิหาร รวม 8.34 เมตร ส่วนหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ทรงจั่วแหลม ลดทับหลังคา 3 ทับ โดยใช้เสา และผนังเป็นตัวรับน้ำหนัก ส่วนหน้าจั่วประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และหน้าบรรพ ตามแบบอย่างศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย

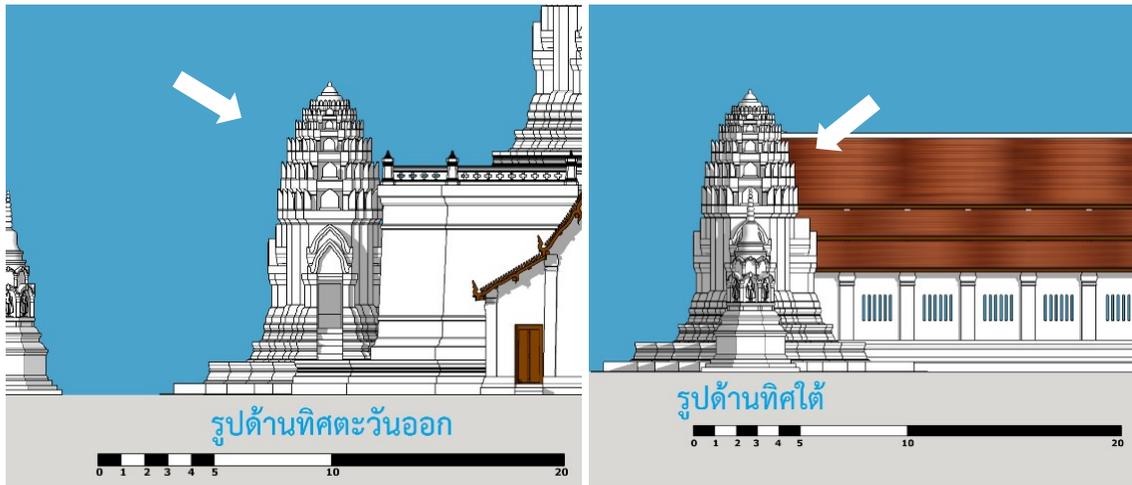
ภาพ 31 ภาพสันนิษฐาน พระวิหารทิศตะวันตก วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันตก และด้านทิศเหนือ
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

ภาพ 32 ภาพสันนิษฐาน ฐานชุกชี ภายในพระวิหารทิศตะวันตก วัดนครโกษา
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

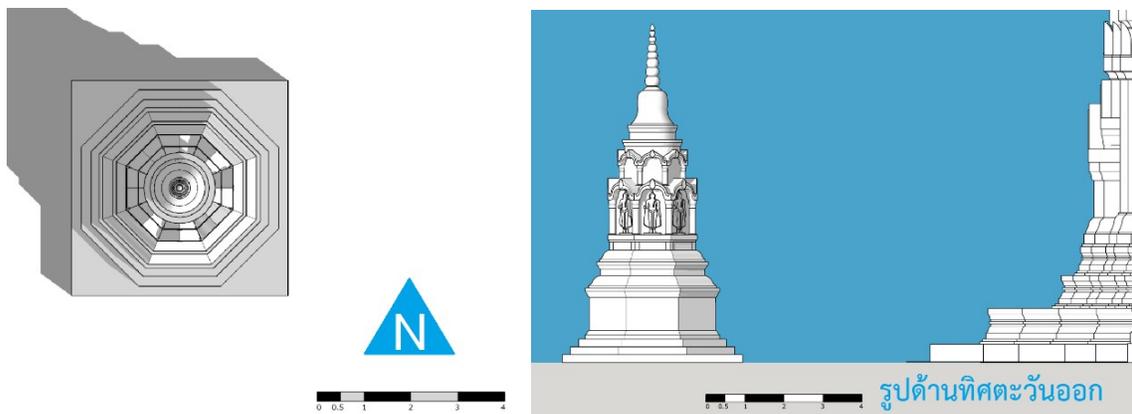
การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พระปรางค์ราย สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น โดยมีความเชื่อมโยงและรูปทรงที่คล้ายคลึงกับพระปรางค์ราย หมายเลข 6 ค. ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี (สันติ เล็กสุขุม, 2566) ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลายจึงมีพระวิหารทิศตะวันตกมาสร้างขึ้นประชิดกับมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์พระปรางค์ราย ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าองค์พระปรางค์ราย หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก มีรูปทรงฝักข้าวโพด หรือที่เรียกว่าทรงปรางค์ ประกอบด้วยส่วนฐานเป็นชุดเชิงหยักมุม มุมละ 5 หยัก ซ้อนเชิง 2 ชั้น โดยเชิงด้านทิศตะวันออกยื่นออกมามากกว่าด้านอื่น มีบันไดทางขึ้นที่เชิงด้านทิศตะวันออก ส่วนชุดเชิงมีความสูง 1 ถึง 1.45 เมตร เนื่องจากระดับพื้นดินมีความลาดเอียงจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก ขนาดความยาวของเชิงจากด้านทิศตะวันออก ถึงทิศตะวันตก 15.85 เมตร ขนาดความกว้างจากด้านทิศเหนือ ถึงทิศใต้

15.85 เมตร ชั้นเรือนธาตุขององค์พระปรางค์ราย มีความสูงรวม 7.25 เมตร มีความกว้างด้านละประมาณ 5.5 เมตร มีการประดิษฐานพระพุทธรูปยืนที่ซุ้มจระนำทิศ ด้านทิศใต้ ด้านทิศตะวันตก และด้านทิศเหนือ องค์พระปรางค์รายมีช่องทางเข้าด้านทิศตะวันออก ภายในคูหาเรือนธาตุประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งเป็นประธาน และมีจิตรกรรมฝาผนังแสดงภาพอดีตพระพุทธเจ้า ส่วนฝาเพดานเป็นแผ่นไม้ ส่วนยอดของปราสาททรงปรางค์มีจำนวน 5 ชั้น ซ้อนขนาดลดหลั่นกันขึ้นไป มีความสูงรวม ประมาณ 13.25 เมตร

ภาพ 33 ภาพสันนิษฐาน พระปรางค์ราย วัดนครโกษา ด้านทิศตะวันออก และด้านทิศใต้
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พระสถูปรายทรงปราสาทยอด สันฐานแปดเหลี่ยม เคยตั้งอยู่ด้านทิศใต้ขององค์พระปรางค์ราย ตามที่ปรากฏหลักฐานจากภาพถ่ายเก่าเมื่อปี พ.ศ. 2443 (กรมศิลปากร, 2530) สันนิษฐานว่าพระสถูปรายองค์นี้สร้างขึ้นในช่วงสมัยทวารวดี ที่นิยมสร้างพระสถูปทรงปราสาทยอด สันฐานแปดเหลี่ยมแบบนี้ ดังมีหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในหลายแหล่ง ได้แก่ พระสถูปที่วัดไก่อ้เตี้ย จังหวัดสุพรรณบุรี พระสถูปที่วัดถ้ำเขาหลวง จังหวัดเพชรบุรี และรัตนเจดีย์ ที่วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน (สันติ เล็กสุขุม, 2566) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพระสถูปรายทรงปราสาทยอดองค์นี้ ประกอบด้วยชุตีเชิง รองรับชั้นฐานปัทม์ที่มีสันฐานแปดเหลี่ยม ขึ้นไปจนถึงเรือนธาตุ โดยส่วนเรือนธาตุมีการประดับซุ้มจระนำ 2 ชั้น เรือนธาตุชั้นล่างประดิษฐานพระพุทธรูปยืน ส่วนชั้นบนประดิษฐานพระพุทธรูปนั่ง ชั้นละ 8 ซุ้ม ส่วนยอดเป็นองค์ระฆัง รองรับบัลลังก์ ปล้องไฉน ปลียอด และลูกแก้ว โดยส่วนฐานของพระสถูปรายองค์นี้ มีขนาดกว้างประมาณ 4.7 เมตร และมีความสูงจากระดับพื้นดินจนถึงยอด ประมาณ 9.6 เมตร

ภาพ 34 ภาพสันนิษฐาน แผนผัง และรูปด้านทิศตะวันออก พระสถูปรายทรงปราสาทยอด สันฐานแปดเหลี่ยม วัดนครโกษา
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี และกฤษฎา สว่างวันชัย

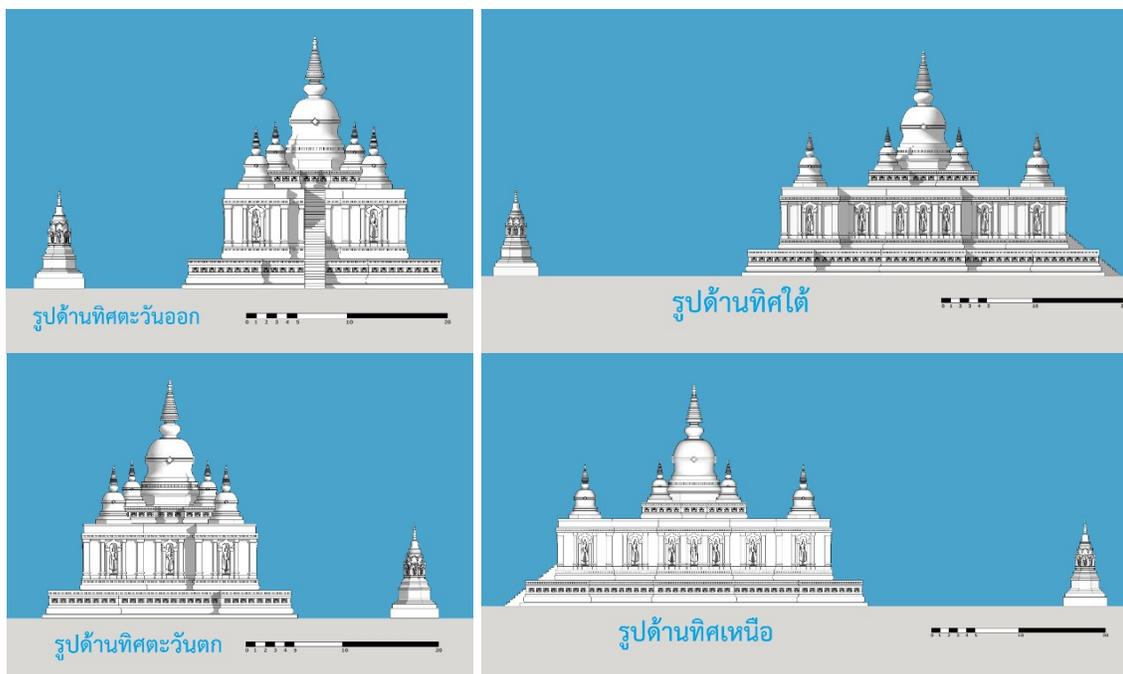
สรุป

งานศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดนครโกษา ลพบุรี ได้วิเคราะห์จากหลักฐานการขุดค้น และขุดแต่งโดยกรมศิลปากร เทียบเคียงกับรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมของโบราณสถานที่ร่วมสมัยกัน โดยผู้วิจัยได้จัดทำรายงานสถาปัตยกรรมของวัดไว้ดังนี้

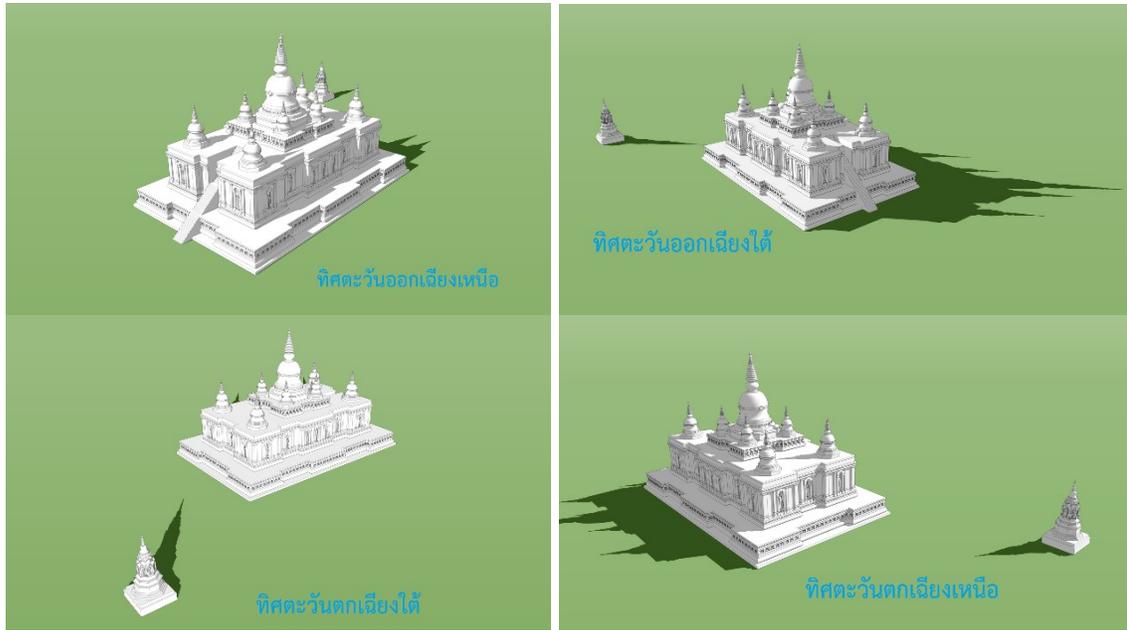
1. พระสถูปประธาน
2. พระวิหารทิศตะวันออก (พระวิหารเล็ก)
3. พระวิหารทิศตะวันตก (พระวิหารใหญ่)
4. พระปรางค์ราย
5. พระสถูปรายทรงปราสาทยอด สัณฐานแปดเหลี่ยม

ผู้วิจัยได้แบ่งยุคสมัยการสันนิษฐานรูปทรงของศาสนสถานของวัดได้เป็น 2 ยุคสมัย คือยุคสมัยทวารวดี และยุคสมัยอยุธยา โดยแบ่งแยกประเภทงานสถาปัตยกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มพระสถูป จำนวน 3 องค์ แบ่งเป็นพระสถูปประธาน 1 องค์ และพระสถูปราย 2 องค์ อีกประเภทหนึ่ง คือ กลุ่มอาคารพระวิหาร จำนวน 2 หลัง โดยกลุ่มพระสถูป แบ่งรูปทรงออกเป็น 3 รูปทรง ได้แก่

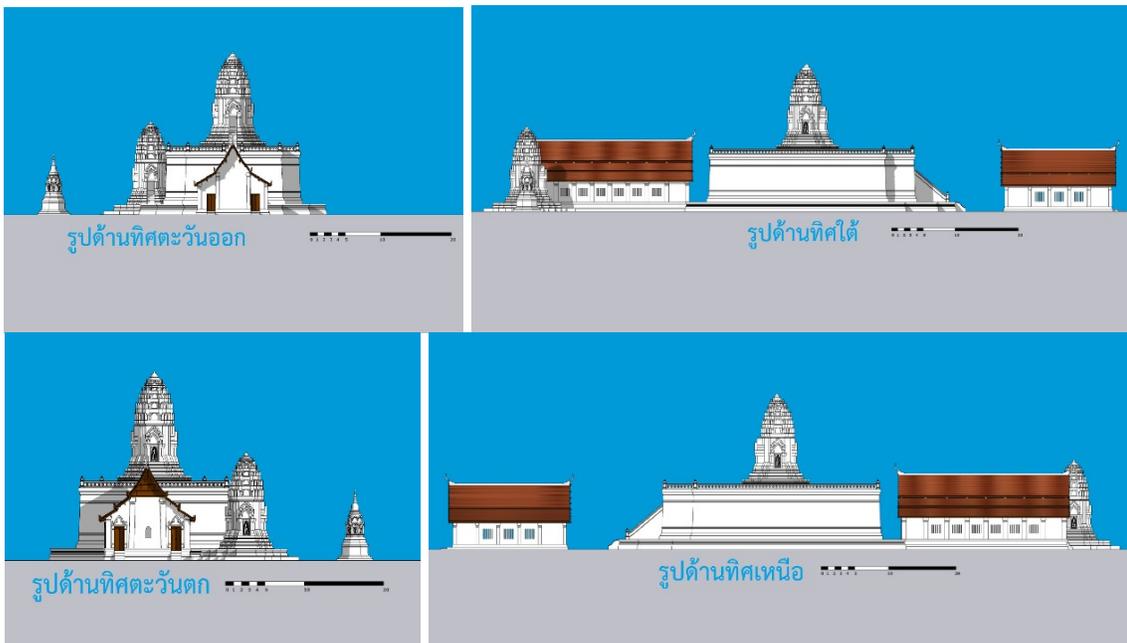
1. พระสถูปทรงระฆังฐานสูง หรือปรับปรุงเป็นทรงปราสาทยอดฝักข้าวโพดฐานสูง
2. พระสถูปทรงปราสาทยอดฝักข้าวโพด หรือทรงปรางค์ ได้แก่ พระปรางค์ราย
3. พระสถูปรายทรงปราสาทยอด สัณฐานแปดเหลี่ยม

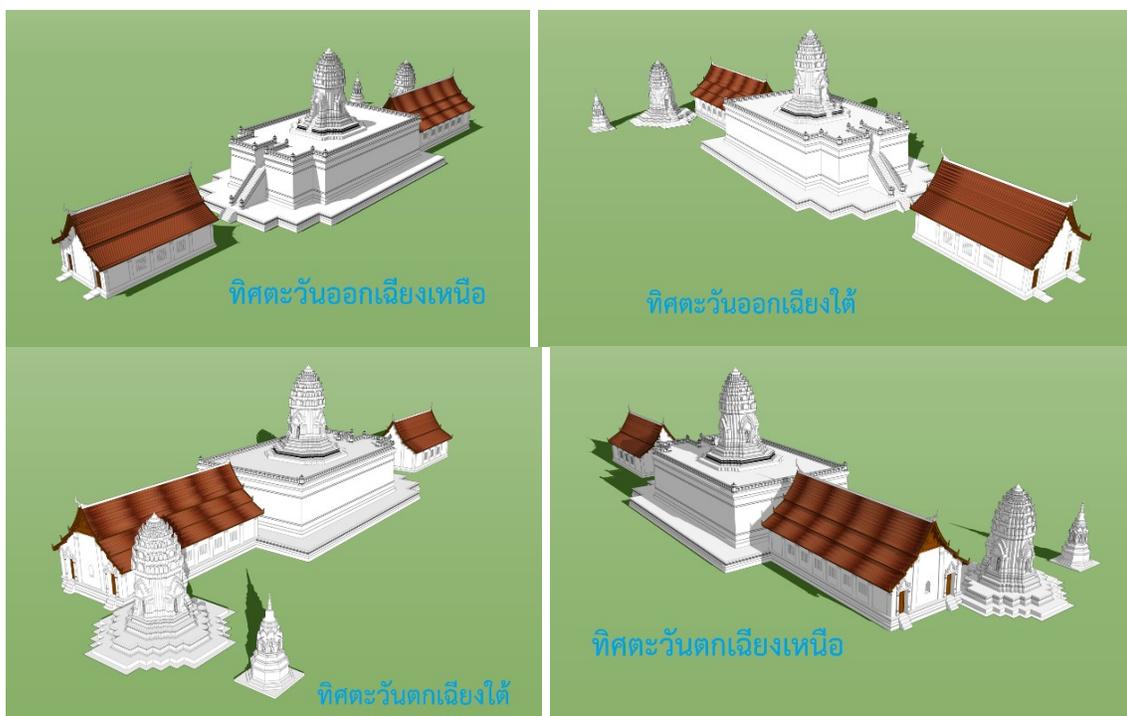
ภาพ 35 ภาพสันนิษฐาน รูปด้านทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือ วัดนครโกษา ในสมัยทวารวดี
ที่มา: อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 36 ภาพสันนิษฐาน ทศนิยมภาพด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ และทิศตะวันตกเฉียงเหนือ วัดนครโกษา ในสมัยทวารวดี
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 37 ภาพสันนิษฐาน รูปด้านทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือ วัดนครโกษา ในสมัยอยุธยาตอนปลาย
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ภาพ 38 ภาพสันนิษฐาน ทศนิยมภาพด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ และทิศตะวันตกเฉียงเหนือ วัดนครโกษา ในสมัยอยุธยาตอนปลาย
ที่มา: อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

ข้อเสนอแนะ

1. นำเสนองานวิจัยในรูปแบบรูปจำลอง 3 มิติ ไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ และแสดงภาพ 3 มิติ ประกอบกับข้อมูล ไว้ที่โบราณสถานวัดนครโกษา เพื่อนำเสนอภาพสันนิษฐานจากงานวิจัยนี้
2. กำหนดเขตโบราณสถานให้ชัดเจน เพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุก หรือรुकทำลาย การพัฒนาชุมชนข้างเคียงแหล่งโบราณสถาน และควรมีป้ายแสดงข้อมูลของโบราณสถานแต่ละแห่ง เช่น การจัดการพื้นที่บริเวณตำแหน่งที่ตั้งของพระสุปฏิไภยทรงปราสาทยอด สันฐานแปดเหลี่ยม ซึ่งพังทลายสูญหายไปทั้งหมด
3. ควรมีการสำรวจ ขุดค้น เพิ่มเติม ในตำแหน่งสำคัญ โดยทำเป็นหลุมขุดค้นตัวอย่าง เพื่อให้ได้หลักฐานเพิ่มเติม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า หาข้อมูล
4. ส่งเสริม และสนับสนุนให้มีการศึกษา ค้นคว้า วิจัยเพิ่มเติม เกี่ยวกับโบราณสถานที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง
5. สร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว เช่น การส่งเสริมงานศิลปหัตถกรรม สถานที่ประกอบการที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว สนับสนุนการอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และเผยแพร่ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของเมืองลพบุรี

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2530). **วัดนครโกษา พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดี**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2530). **รายงานการขุดแต่งวัดนครโกษา จ.ลพบุรี**. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- งามพรรณ เทพทา. (2559). **ศิลปกรรมกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองโบราณ สมัยทวารวดี ในจังหวัดลพบุรี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 (ศศ.ม.)**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. (2548). **กุหลาบเปอร์เซียในราชอุทยานกรุงสยาม: รุปรอยวัฒนธรรมอินโด-อิหร่าน ศิลปกรรมไทยสมัยอยุธยา**. *ศิลปวัฒนธรรม*, 26(11), 78-100.
- เชษฐ ติงส์ญชลี. (2553). **ลวดลายในศิลปะทวารวดี การศึกษา “ที่มา” และการตรวจสอบกับ ศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ-วากฏกะ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม.
- เชษฐ ติงส์ญชลี. (2558). **ศิลปะไทย ภายใต้แรงบันดาลใจจากศิลปะอินเดียแบบปาละ**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด.
- พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และฉลวย จารุภานานนท์. (2532). **พระพิมพ์ดินเผาวัดนครโกษาลพบุรี**. *ศิลปการ*, 32(6), 40-55.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2551). **หลักฐานโบราณคดีและศิลปกรรมของวัดนครโกษา**. *เมืองโบราณ*, 34(2), 166-181.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2555). **ศิลปกรรมสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16)**. นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). **ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2518). **ละโว้**. *เมืองโบราณ*, 1(3).
- สันติ เล็กสุขุม. (2542). **ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2566). **ลวดลายแบบอยุธยาตอนต้น (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.